

- високий, якщо професійні властивості стануть яскравою рисою характеру, виявляються в усіх діях студента постійно, всебічно, ґрунтуються не лише на знанні вимог до поведінки, а й на внутрішньоособистісних переконаннях;
- середній, якщо професійні властивості є рисою характеру, в діях виявляються ефективно, але спостерігаються відхилення, зумовлені недостатнім розвитком мотивації або незнанням вимог до поведінки;
- низький, коли професійні властивості ще не стали рисою характеру, обмежено й неефективно виявляються в діях і вчинках студентів, іноді більш характерними бувають ознаки-властивості антипода тощо.

Це далеко не всі існуючі вимоги щодо моделювання, але врахування навіть цього переліку, на нашу думку, зробить систему моделювання самоналагоджуваним організмом, який надасть змогу використовувати конструктивні моделі ефективно й успішно.

Таким чином, у моделюванні слід звернутися до філософсько-антропологічних засад перетворень сучасної освіти, які повинні бути орієнтирами в усіх складових того чи іншого різновиду моделі, що в кінцевому результаті посилить природокультуровідповідність навчання і виховання, а саме:

- філософсько-антропологічний підхід в освіті, на нашу думку, може спрямовувати моделювання на міждисциплінарний синтез й на інтегративний характер побудови зразків, образів, конструкцій освітнього оригіналу (спосіб організації життєдіяльності шкільної спільноти, зразок досвіду педагогічної діяльності, викладання і навчання, тип альтернативної шкільної освіти та архітектура її конструктивів й нових форм, систематизована форма інноваційного експерименту, концептуальне обґрунтування проектного режиму розвитку закладів освіти, організована система трансляції та розвитку культурних норм тощо);
- методологія антропологічного спрямування може забезпечити цілісність освітніх стратегій і тактик розвитку людини на рівні метамоделей, що окреслюють освітній процес країни, регіону, на рівні макромоделей (галузевих), мезамоделей, які дають змогу аналізувати освітні процеси і проблеми окремого навчального закладу, факультету, кафедри тощо, і на рівні мікромоделей, які відкривають шляхи розуміння окремих, конкретних освітніх завдань і технологій, зокрема підготовки педагогів і т.п.;
- філософсько-антропологічний дискурс доповнить наукові пошуки обґрунтування освітніх технологій антропологемами, що відображають родові ознаки людини, які значною мірою не детерміновані ані часово-просторовими координатами, ані педагогічними (зовнішніми) впливами;
- антропологічна спрямованість моделювання уможливить розкриття внутрішньоособистісних (природних) стимулів, мотивацій, потенцій, творчості й інтуїції людини як певного відриву від реального за рахунок введення власного, особистісного досвіду в модель діалогу замість навчального тексту, визначеного стандартами освіти, що буде спробою проектування на рівні рефлексії, яка доступна учню, як «слухання самого себе» (Л. Виготський) [2], як аналіз «інобуття» (М. Бахтін) [1], як інтерпретація зразка освіти учнем тощо.

Отже, філософсько-світоглядний, зокрема, антропологічний характер моделювання наближає прагнення і мотивацію Homo educandus до предмету (об'єкту) завдяки ціннісно-смысловому навантаженню, без яких неможливі успішна навчальна діяльність і набуття людиною свого образу в світі культури.

Джерела та література

1. Бахтин М.М. К философским основам гуманитарных наук // Собр. соч.: В 7т. – М.: Мысль, 1996. – Т.5.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. – М., 1982. – Т.2.
3. Дахин А. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность // Народное образование. – 2002. – №2. – С. 55–60.
4. Новик И.Б. Вопросы стиля мышления в естествознании. – М.: Наука, 1975.
5. Селевко Г.К. Традиционная педагогическая технология и ее гуманистическая модернизация. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 144 с.
6. Уемов А.И. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки. – М.: Наука, 1998. – 332 с.
7. Фініков Т.В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна. – К.: Таксон, 2002. – 176 с.
8. Шелер М. Положение человека в космосе // Мир философии. – М.: Мысль, 1991. – 216 с.

Янкіна А.І.

ПОНЯТТЯ ЦІННОСТІ В ФІЛОСОФСЬКОМУ ЗНАННІ

Розвиток філософського знання свідчить про те, що світ як буття людини, може бути осмислений лише через його ціннісну значущість. Ціннісні орієнтації не є вродженими якостями індивіда, вони формуються, змінюються, проявляють себе під впливом різноманітних об'єктивних (зовнішніх) і суб'єктивних (внутрішніх) факторів, які детермінують сутнісні характеристики особистості. Коли відбуваються суттєві трансформаційні зрушення у політичній, економічній, соціальній системах, як сьогодні, то це зачіпає і сферу ціннісної системи людей.

Поняття цінності – одне з фундаментальних понять філософії, соціальних наук. Його широко використовують філософи, політологи, соціологи, культурологи, психологи, етнографи, історики, правознавці, представники інших галузей суспільствознавства, які вкладають в нього свій, як правило, особливий зміст,

який відображає і підкреслює ті чи інші сторони цього складного соціального явища.

До кожних предметів і явищ навколишнього світу людині завжди було властиве ціннісне ставлення. Людина залишає, вдосконалює, зберігає саме те, що їй «подобається», що вона вважає потрібним, необхідним. Нею осмислюється значимість предметів, явищ навколишньої реальності, тобто визначається цінність цих предметів та явищ.

З'ясовуючи природу і походження цінностей, необхідно звернути увагу ще на філософські думки періоду античності. Давні філософи зосереджували свою увагу не лише на природі, на першопочатку всього сущого, але люди почали досліджувати власну природу, вивчати самих себе, пізнавати себе, своє мислення. Судження про цінності можна знайти в індійській та китайській філософіях IV століття до н.е. Людська добродієність, згідно твердження Мо-Цзи, визнається найвищою цінністю. «Вищою дорогоцінністю називають те, що приносить користь простолюдинам. Саме справедливість приносить користь людям. Тому стверджую: справедливість – найвища дорогоцінність» [10, с. 204].

В період античності софісти вважали, що одна універсальна, загально значима мораль і один універсальний загально значимий політичний ідеал, можуть мати загально значиму цінність. Однак Протагором була висунута протилежна теза про те, що «людина є мірою всіх речей, існуючих, що вони існують, і не існуючих, що вони не існують», а також «будь-який плід уяви є істинним». Геракліт висловив думку, що «добро і зло одно», підкресливши відносність цінностей взагалі [5, с. 45]. Тобто висловлені думки свідчать про відносність, релятивізм цінності.

«Благо» як цінність розглядав Сократ. Він стверджував, що існують цінності і норми, які являють собою всезагальне благо (найвище добро) і справедливість. Добродієність Сократ дорівнює «знанню» людини про саму себе, і, як висновок, його теза «пізнай самого себе». За Платоном, добро існує як ідея, яка існує незалежно від простору і часу, вона не виникає і не зникає. Він вважав, що «добро», «істина», «краса» займають вершину у ієрархії цінностей [9, с. 8]. Таким чином, вже з цих часів почали вживати поняття «цінність», а положення античної філософії стали основою для подальшого розвитку ціннісного підходу людини до оточуючого світу.

Спроби дати відповідь на запитання, що таке «добро», «істина», «краса», «благо» стали особливо актуальними в період епохи Відродження та Нового часу. Англійський філософ Д. Юм вважав, що цінності і норми є відображенням почуттів, які не можуть бути ні істинними, ні хибними, і, відповідно, цінності не можуть бути такими, що базуються на почуттях, які у кожного свої, отже вони носять суб'єктивний характер [9, с. 10].

В кінці XVIII на початку XIX ст. аксіологічна проблематика привернула увагу яскравого представника німецької класичної філософії І. Канта. Він вважав, що ціннісно (морально) орієнтовані спонукання присутні у всіх моментах процесу пізнання, свідомість при цьому завжди спрямовується на критерії добра, досконалості та цінності [9, с. 12–13]. Іншої ж думки був видатний філософ Г. Гегель, який розглядав сутність цінності через її зв'язок з потребами. Кожна річ, за допомогою якої людина задовольняє потреби, має свою цінність, і, якщо ми звернемо увагу на значимість і цінність якоїсь речі, то сама ця річ виступає лише знаком і має значення не сама по собі, а як те, чого вона варта, тобто, яку цінність вона становить для індивіда у конкретній ситуації. У гегелівській концепції цінності розвивається ідея «абсолютної цінності культури», що являє собою іманентний момент абсолютного і характеризується нескінченною цінністю [6].

Розуміння цінностей дуже повно відображено в доробку видатних засновників неокантіанської баденської школи. В. Віндельбанд і Г. Ріккерт на основі системи цінностей пізнавали і осмислювали навколишній світ, умовно поділяючи його на дві сфери – сферу існуючої реальності, дійсності і сферу «царства цінностей», ставлячи цінності за своєю значимістю вище реальності. Г. Ріккерт стверджував, що сутність цінностей полягає не в фактичному їх існуванні, а в значимості, відділяючи тим самим їх від реальних речей та явищ [9, с. 16].

В історії філософії можна прослідкувати два підходи до проблематики цінностей: натуралістичний та антинатуралістичний. З натуралістичної позиції цінністю виступає все те, що сприяє ефективному функціонуванню «природи людини». Натуралістична теорія цінностей була розвинута в роботах американських філософів Р.Б. Перрі, С. Пеппера, Т. Парсонса та інших. Наприклад, Р.Б. Перрі появу аксіології як науки про цінності пов'язував із розвалом старої аристократичної школи цінностей, яка ґрунтувалася на звичках та авторитеті. Аксіологія ним розглядалася як область знань, в якій поєднується релігія, етика і політика, естетика та економіка, юриспруденція та філософія. Він стверджував, що джерелом цінностей виступає інтерес, адже певні речі, явища, предмети будуть цінними для людини, якщо вона їх бажає. Антинатуралістичний підхід розглядає цінності, як такі, що являють собою ідеальні сутності, сфери яких знаходяться поза досвідом людини і не залежить від її інтересів. Антинатуралістична тенденція поширилась на початку XX ст. під впливом критики натуралізму англійським філософом Д.Е. Муром, який вважав, що факти і цінності мають різний антологічний статус, і цінності взагалі несумісні з наукою, котра повинна обмежуватись описом явищ [12, с. 61].

Наприкінці XIX ст. посилювалась увага до аксіологічної проблематики з боку різних філософських вчень і галузей науки. І лише на початку XX ст. поняття «аксіологія» було введено в науковий обіг французький філософом П. Лапі та німецьким філософом Е. Гартманом. Завдяки цьому факту утворився новий філософський напрям.

Але ця проблема була і є актуальною не лише серед філософів. В соціології проблему цінностей ввів Макс Вебер. Аналізуючи дії індивідів, він виходив з неокантіанської передумови, за якою кожний людський акт стає осмисленим лише в співвідношенні з цінностями, в світі яких визначаються норми поведінки людей та їх мета [4]. Він стверджував, що в науці ми шукаємо істину, яка є загально значущою, і знання, які

визнані нормативними точками зору, базуються саме на цінностях. Вебер порівнював поняття «цінності» з поняттям «парадигми», вважаючи, що наукові дослідження конститууються за допомогою ціннісних понять, при цьому сама наука повинна бути вільною, незалежною цінністю [4, с. 157–181].

Інший соціолог Е. Дюркгейм дуже рідко вживав слово «цінність», для нього воно означало «колективну свідомість» (*conscience collective*). «Колективна свідомість», за Дюркгеймом, є системою переконань і нормативно функціонуючих принципів, тобто системою цінностей. Ця система цінностей може бути різною за характером: вона може, наприклад, підкреслювати інтереси індивіда чи колективу, але в усіх випадках залишається нормативною [7].

Отже, на протязі всього існування людства, ми замислюємося над тим, що для нас у цьому світі більш значуще, тобто цінне. В.А. Блюмкін зазначав, що, виходячи зі своїх потреб і інтересів, люди перетворюють навколишній світ, створюючи навколо себе таке собі коло цікавого, привабливого. І лише ті предмети, що задовольняють потреби, стають привабливими для окремих людей і соціальних груп, стають об'єктами їх потреб та інтересів. Тобто цінностями він називає відповідні властивості (тобто значущість певної речі для конкретної людини) та відношення (тобто цінним є суспільне відношення) [2].

Звертаючись до ціннісної проблематики представників української діаспори XIX – XX століття, можна відмітити, що, наприклад, В. Зеньковський вбачав вищою цінністю Абсолют, який є причиною всього такою мірою, як і свобода вибору особистості, що виходить з нього. Г. Флоровський найвищою цінністю вважав свято, батьківські традиції Київської Русі. Л. Пестов, який є одним з фундаторів філософської течії екзистенціалізму, звертався до цінності істини як універсального атрибуту знання, і вважав, що це і є та брехня, яка загороджує шлях до істини живого субстанційного одкровення – вільного, особистого, єдиного сутнього мислення. Він не сприймав цінності моралі через її всезагальність, тому що, на його думку, моральні люди мстиві і свою моральність вони використовують як витончене знаряддя помсти. О. Кульчицький розглядав життя людини як постійне оцінювання, невіддільне від пізнання вартостей (цінностей), і вважав, що філософія має їх дослідити, сферою такого знання виділяв аксіологію, і предмет її вивчення – вартості, як такі, що надаються особистості для задоволення власних потреб [11].

Важливим для розуміння сутності й природи цінностей є теоретичний аналіз співвідношення потреб, інтересів і цінностей, який був проведений А.Г. Здравомисловим. Він досліджує цінності як продукти інтересів, потреб, як їх когнітивну репрезентацію, включаючи як індивідуальні, так і соціальні, організаційні потреби та інтереси [8].

Хоча цінності напряму пов'язані із потребами, за твердженням Н.Ф. Бучило, О.М. Чумакова, їх не можна зводити одне до одного. Адже потреби постійно перебувають у динаміці, мають ієрархію, яка постійно змінюється. Цінності є відносно незмінними і засвоюються індивідом у процесі його соціалізації. І це пояснює постійний протест проти усього нового, хоч яким би благим воно не було, і не важливо, в якій області життя воно виникло. Це філософи пов'язують із тим, що потреби можуть усвідомлюватися або не усвідомлюватися, або ж усвідомлюватися неадекватно. Тобто фактично значущі явища можуть не усвідомлюватися у якості цінностей, а те, що не представляє собою ніякої цінності, може помилково сприйматися цінністю. Крім того, реально існують явища, які або сприяють, або стають на перешкоді задоволення потреб. І відповідно, – не все значиме цінність, а лише позитивно значуще.

Таким чином, в понятті цінності мислиться позитивна значимість якого-небудь об'єкту. Однак, інколи позитивна значущість якого-небудь об'єкту, насправді є корисною, як, наприклад, корисні промені сонця для рослин. Цінність вимагає виявлення змісту того явища, яке є значущим для людини. Тому цінність не співпадає з матеріальним буттям явищ, які виступають корисними [3, с. 365].

Цінність є відношенням буття до духовних запитів людини, за Н.Ф. Бучило, О.М. Чумаковим. І те, що є цінним для одних, для інших це представляється злом, несправедливістю, свавіллям, аморальним, адже окрім особистісних інтересів, запитів, існують ще суспільні і групові. І тому ставлення до одних і тих же явищ різними суб'єктами може бути не лише різним, а й протилежним. І значна роль, на думку філософів, у формуванні ціннісних суджень належить нормам, які впливають на потреби особистості. Цінності є породженням потреб, визначають мету діяльності, а норми є засобом досягнення мети [3, с. 366].

Отже, цінності не зводяться ні до об'єктивної реальності, ні до суб'єктивних визначень. Вони відображають зв'язок людини і світу природних і соціальних явищ, які мають позитивне соціальне значення для життєдіяльності суспільства і особистості.

Ряд філософів (М.І Горлач, В.Г. Кремень, В.К. Рибалка) під цінністю розуміють специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивне або негативне значення для людини і суспільства. Серед таких цінностей вони називають благо, добро, зло, чудове і потворне, які втілюються в явищах суспільного життя або природи. За їх допомогою людина вимірює всі предмети і явища суспільні та природні. Філософи зазначають, що цінності виступають властивостями предметів чи явищ, але цінності не можуть бути притаманні предмету або явищу від природи чи завдяки внутрішній структурі самого об'єкту, вони стають єдиною цілісністю з об'єктом тоді, коли він включений у суспільне буття людини і стає носієм певних соціальних відносин [13, с. 549–550]. Тобто, ці автори, як і ряд інших раніше розглянутих, вважають, що цінності вирости з об'єктивних потреб людини.

Появу цінності вони зображують наступним чином. У своєму житті людина неодноразово потрапляє у ситуації, які вимагають зробити вибір з багатьох потреб, інтересів, можливих переживань і засобів, шляхів їх реалізації, чому віддати перевагу, а від чого взагалі відмовитися, як встановити порядок переваг та вчинків. І у кожній людини є своя внутрішня шкала, система, за якою порівнюються різні мотиви можливих дій, вибори чогось важливого. В цей момент найвагоміші для суб'єкта інтереси, потреби, переживання викону-

ють орієнтири у виборі ним альтернативних потреб, інтересів, засобів і шляхів їх реалізації. Тобто, так виникають цінності, які автори визначають як «філософське поняття, за допомогою якого характеризується соціально-історичне значення певних явищ дійсності для суспільства, індивіда» [13, с. 551].

Про відносний характер цінностей також говорить С.Ш. Авалиані. Він вважає, що цінність має відносний характер не лише тому, що існує лише стосовно до людини взагалі, а, головним чином, тому, що вона має значимість лише стосовно до окремої людини (групи, класу). «Те, що для однієї людини представляє цінність, для іншої не має ніякої цінності. Те, що для одного добре або красиве, для іншого може бути злим і потворним. Майже кожна людина має власний ціннісний підхід... немає єдиного критерію, тобто немає обов'язкового для всіх ідеалу краси чи добра; красивим або добрим кожному видається те, що відповідає його власному ідеалу» [1, с. 141-142]. Отже, вчений робить висновок, що, оскільки цінності постійно змінюються, вони не є постійними, вони суперечливі, і, відповідно, спільних цінностей для різних класів, соціальних груп бути не може, адже всі цінності мають відносний характер.

Українські філософи (І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, Г.І. Горак та ін.), відзначаючи значущість загальнолюдських цінностей у суспільному житті, стверджують, що найглибшою їх основою є такі спільні для всього людського роду біологічні фактори, як наявність двох статей, потреба в їжі, теплі, сексі, віковій відмінності, потреба в тривалій соціалізації дітей. На їх думку, до базових, загальнолюдських цінностей належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси і віри. Ними вживається поняття «підсумкова цінність», яким вони називають загальнолюдську цінність, тобто «благо як єдність істини, добра і міри». Дані дослідники чітко розрізняють загальнолюдські і вищі цінності. За їх визначенням, вищі цінності це місткі, емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини. До них відносяться цінності суспільного устрою, спілкування, діяльність, самозбереження, цінності особистісних якостей [9, с. 52]. Тобто, автори розглядають поділ на загальнолюдські і вищі цінності. Хоча, на наш погляд, такі вищі цінності як спілкування, діяльність, самозбереження можна було б віднести до загальнолюдських, адже їх значущість розглядається кожною людиною окремо, незалежно від того, до якого соціуму вона належить.

Таким чином, розглянувши погляди деяких представників різних історичних епох, різних галузей суспільствознавства, можна узагальнити, що автори під цінністю тих або інших явищ розуміють їхню здатність задовольняти ті або інші соціальні потреби. Цінність, як правило, визначається через поняття блага, достоїнства, значимості. Під цінністю розуміється об'єктивна значимість явища або процесу, на якій заснована оцінка.

Сутність цінності полягає у тому, що, якщо вона є, то вона отримує свою зовнішню певну символічну форму в діях, вчинках, предметах, речах. Якщо цінність прийнята індивідом, то вона надає смисл всьому життю, всім потребам, думкам, прагненням, бажанням. І те, що людина обирає собі як цінність свого життя, не обов'язково виступає чимось високим, благородним, воно може бути направлене проти інших людей, проти суспільства взагалі. Те, що люди обирають, те, що роблять сенсом свого життя, залежить від їх суб'єктивного людського рівня.

Отже, цінності належать до області смисложиттєвих орієнтирів, які визначають життя особистості в цілому, це ідеал, до якого прагне людина, який надихає життя людини, надає їй смисл.

Проблема цінностей є однією з найбільш фундаментальних у соціальній філософії, а особливо на сучасному етапі розвитку суспільства, у період складних трансформаційних процесів, економічних, політичних, культурних та інших змін, однак, не зважаючи на плюралізм думок щодо цього питання, вона залишається відкритою і ще довго буде в центрі філософських пошуків дослідників.

Джерела та література

1. Авалиані С.Ш. Природа знань и ценностей. – Тбилиси: Мецниереба, 1989. – 182 с.
2. Блюмкин В.А. Мир моральных ценностей. – М.: Знание, 1981. – 64 с.
3. Бучило Н.Ф., Чумаков А.Н. Философия: Учебное пособие. 4-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 428 с.
4. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 804 с.
5. Воецкая Т.В., Чунаева А.А. Курс философии. Учебное пособие. – Одесса: ОКФА, 1999. – 616 с.
6. Гегель. Философия права. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
7. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Методы социологии. – М.: Наука, 1991. – 573 с.
8. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986. – 221 с.
9. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2001. – 224 с.
10. Мо-Цзы. Этические воззрения // Антология мировой философии: В 4-х т. – Т. 1. – Ч. 1. – М.: Мысль, 1969. С. 204.
11. Огородник І.В., Русин М.Ю. Українська філософія в іменах. – К.: Либідь, 1997. – 327 с.
12. Петінова О.Б. Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості: Дис...канд.філос. наук: 09.00.03. – Одеса., 2004. – 165 с.
13. Філософія. Підручник / За заг. ред. Горлача М.І., Кременя В.Г., Рибалка В.К. – Харків: Консул, 2000. – 672 с.